

SÜTTŐ SZILÁRD

CUDAR PÉTER ÁRULÁSA 1382

Janko z Czarnkowa (Jan Czarnkowski)¹ és Jan Długosz² lengyel krónikások elbeszélése szerint Nagy Lajos halála után a (vörös)oroszországi várak őrzésével megbízott magyar lovagok több várat áruló módon a litvánok kezére játszottak, mire aztán Lajos özvegye, Erzsébet királyné, őket részint fejvesztéssel, részint – legalábbis az oroszországi főembert, azaz kapitányt, másik nevén vajdát – börtönbe vetéssel büntette.³ A vajda elmozdításának ideje közelebről is ismert: Cudar Péter, aki Lajos király halálakor (1382. IX. 11.) már egy éve, legalábbis 1381. X. 26-tól töltötte be ezt a hivatalt, 1382. VIII. 11-én még „*regni Ruscie capitaneus*”-ként, 1382. X. 25-én már csak volt vajdaként fordul elő.⁴

A magyar történetírás kezdetben – Katona István⁵ és Márki Sándor⁶ személyében – egy az egyben átvette Długosz értesítését, majd Pór Antal már a "czudarság"

¹ (1320 körül – 1387.) Nem túlságosan szimpatikus egyéniségről *Pór Antal: A magyar Anjouk lengyel krónikása*, Czarnkowi János. Kolozsvárt, 1904.

² (1415–1418. V. 19.) Fő művéről *Bottló Béla: Długosz János Historia Polonicaja mint magyar történeti forrás 1385 – 1418*. Budapest, 1932.

³ Czarnkowski: „*Post mortem vero ejusdem [sc. »Lodvici« regis], Ungari castra fortissima in Russia per Kazimirum felicem olim regem Poloniae non sine magnis laboribus et expensis ac effusione sanguinis Polonorum aquisita et dittoni suae subjecta, proditonaliter perdidit, videlicet Crzemienec, Oleszsko, Przemisl, Grodlo, Lopatin, Snyatin et alia, pecuniis receptis Lubardo Litwano duci de Luczsko praesentabant; propter quod Elizabeth Ungariae regina quendam militem Ungarum, Capitaneum Russiae et multum carum viro suo praemortuo captivatum vincularit.*” (*Joannis de Czarnkow: Chronikon Polonorum*. In: *Monumenta Poloniae Historica*. [Edidit August Bielowski] Tomus II., Lwów, 1872. [reprint: Warszawa, 1961.] 722. o.) Długosz: „*Hungarorum enim milites, quibus Ludovicus Rex castra Russiae insigniora, a Kazimiro Poloniae Rege, Polonorum sanguine expugnata, quaesitaque, Polonis destitutis, Russiae terras a Poloniae Regno sequestraturus et Hungariae Regno adiecturus, tenenda commiserat, morte Ludovici Regis comperta, castra quae possidebant, videlicet Krzemienec, Oleschko, Hrodlo, Lopatin, Snyatin, Duci Lubardo tunc castrum Luczsko obtinenti, produnt, magnaue auri et argenti quantitate ab eo corrupti, castra Regni Poloniae fidei eorum commissa, venundant, et castris praefatis excedentes, turpi lucro subsarcinati Hungariam repetunt. Non tulit autem Elisabeth Regina Ludovici relicta impune hanc eorum perfidiam, sed plerosque eorum aut in carceres coniecit, aut capite mulctavit, bonaue eorum, haereditates et quaslibet possessiones applicavit fisco regio, et tam ipsius, quam universae stirpi eorum, notam perpetuae infamiae inussit.*” (*Historiae Polonicae libri XII, liber decimus*. In: *Joannis Długossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII. Ad veterum librorum manuscriptorum fidem recensuit, variis lectionibus annotationibusque instruxit Ignatius Zegota Pauli, cura et impensis Alexandri Przedziecki*. Tomus III. Libri IX., X., Cracoviae, 1876. 415. o.)

⁴ Engel Pál sajtó alatti archonotológiájából, az „Oroszországi vajda” c. fejezet. A Szerzőnek itt is szeretnék köszönetet mondani, nem csak archonotológiája, hanem hatalmas terjedelmű, egyelőre kéziratos genealógiai gyűjteménye – benne a Cudarok nemzedékrendje – rendelkezésemre bocsátásáért.

⁵ *Stephanus Katona: Historia critica regum Hungariae*, tomulus XI. Budae, 1790. 19–20. o.

⁶ *Márki Sándor: Mária Magyarország királynéja 1370 – 1395*. Budapest, 1885. (*Magyar Történelmi Életrajzok*) 39. o.

elkövetőjét is azonosította Cudar Péterrel.⁷ Wertner Mór a Cudarok genealógiáját összeállítva nem foglalkozott a kérdéssel.⁸ Megítélésében a nagy változást Hóman Bálint munkája jelentette, aki – a lengyeleket ebben a vonatkozásban teljesen figyelmen kívül hagyva – Cudar elmozdítását annak állítólagos Zsigmond melletti fellépésével magyarázta.⁹ Ennél is furcsább, hogy Cudar bebörtönzéséről sem akar tudni: elbocsátásával kapcsolatban csak „néhány kétes jogcímen birtokolt zemplénmegyei falvától” való megfosztását említi,¹⁰ néhány oldallal alább pedig, anélkül, hogy a börtönt megemlítené, Cudart 1384-ben már, a Lackfiak, Szécsi Miklós és Zámbó Miklós társaként, politikai faktorként kezeli,¹¹ noha Cudar fogsága oklevelesen is igazolt.¹² Hóman véleményét átvette Bertényi Iván,¹³ majd Mályusz Elemér is,¹⁴ de Mályusz legalább megemlíti Cudar fogságba vetését és az ő véleményétől eltérő lengyel krónikás hagyományt is; ez utóbbit azzal véli cáfolhatni, hogy „Czudar több évtizedes múltja ellene mond az elbeszélésnek”.¹⁵ Cudar bukásával legrészletesebben Fügedi Erik foglalkozott.¹⁶ Szerinte a „kerekén száz évvel később élt” Długosz állítása nem megbízható; „a kor közlekedési viszonyai között a rendelkezésre álló idő túlságosan rövid” volt az árulás kivitelezésére; Cudar György pohárnokmesterségből való felmentése megrontotta a viszonyt Cudar Péter és a királyné között, valamint „a királyné balkezes lengyel politikájával Péter ellentétbe került, és Erzsébet úgy döntött példát statuál; megmutatja országnak–világnak, hogy most más szelek fújnak”; végezetül gyanús, hogy konkrét vádpontok említése nélkül Cudart csak nyilvánvalóan hűtlennek említik, de nem fejezték le. Az újabb vélemények ilyen egyöntetűsége után természetes, hogy a Korai magyar történeti lexikonban is a királynéval való szembenállás jelenik meg Cudar Péter lecsukatása okaként.¹⁷

A fenti véleményekkel szemben Cudar árulásáról egyértelmű okleveles bizonyíték még nem került elő – ilyen tulajdonképpen még elképzelni is nehéz. Több közvetett adat is arra utal azonban, hogy a lengyeleknek igazuk van.

⁷ Pór Antal: Ifjabb Erzsébet királyné, Nagy Lajos király felesége. II. közlemény, *Századok*, 29. (1895.) 916–917. o. és *uő*: Az Anjouk kora. In: A magyar nemzet története. (Szerk.: Szilágyi Sándor) III. k. Az Anjou ház és örökösei (1301 – 1439) Budapest, 1895. 364. o.

⁸ Dr Wertner Mór: Az ónodi (bölcsi, szamosszegi) Czudar-ok genealógiája. *Turul*, IX. (1891) 141–145. o.

⁹ Hóman Bálint – Szekfü Gyula: Magyar történet. II. k. Budapest, 1936. 311. o.

¹⁰ Uo.

¹¹ Hóman: i. m. 315. o.

¹² Hajnik Imre: A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. Budapest, 1879. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, 8. k.) 17. o. Az említett oklevél mai jelzete: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: OL DL) 52451. Regesztája: A nagykállói Kállay-család levéltára. (Szerk.: Szentpétery Imre) I–II. k. Budapest, 1943. nr. 1949. Cudar fogságának másik említése: Dr. Mayer Béla: Levéltártörténeti adatok. *Levéltári Közlemények*, II. (1924.) nr. 1., 142. o., az OL DL 7710. alapján.

¹³ Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Budapest, 1976. 148. o.

¹⁴ Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. [Budapest], 1984. 13. o.

¹⁵ Uo. 276. o., 24. jegyzet

¹⁶ Fügedi Erik: „Könyörülj, bánom, könyörülj...” [Budapest], 1986. 43–45. o.

¹⁷ Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). (Főszerk.: Kristó Gyula) Budapest, 1994. „Cudar Péter” szócikk, 142. o., szerző Csukovits Enikő.

Először is a Cudar ártatlanságából kiindul, s így a lengyel krónikás hagyományt hol kimondatlanul, hol kimondva kétségbe vonó felfogás eredményeképpen Halicsról Mária uralkodása alatt szó sem esik,¹⁸ az az 1387-es lengyel foglalásig¹⁹ quasi békében bírt magyar tartományként tűnik fel. Ezzel szemben, az I. számú függeléként közölt oklevél szerint, 1382 őszén²⁰ tényleg érte jelentősebb támadás az orosz vajdaságot a litvánok részéről, ami az anyaországból segédc csapatok küldését tette szükségessé. Biztosan erről az akcióról – az említett oklevélen kívül – csak egy, csupán kiadásból ismert,²¹ eddig datálhatatlannak tartott²² eseményre vonatkozó *privilegium* számol be. A két *narratio*-ból együtt is csak annyi derül ki, hogy Drág mester, testvéreivel együtt, megrohanta a vajdaságot pusztító litvánokat, a kézítésében (mivel nyíllövéséről nincs szó) Drág arcára maradandó sebeket kapott, de a litvánokat megverte, zsákmányukat, foglyaikat, zászlajukat elvette és többüket, köztük Prezkoya (?) nevű főemberüket (kapitányukat?) elfogva a zászlókkal együtt a királynőnk elé hurcolta. Az eset annyiban mindenképp súlyosabbnak tűnik a közönséges határvillongásoknál, hogy Drág és testvérei személyében, akik ugyan a hadjárat idején is a határos máramarosi (és szatmári) ispánságot töltötték be,²³ mégis, az illető területen semmi rendes joghatósággal nem bíró erőket kényszerült mozgósítani a kormányzat.²⁴ Valószínű azonban, hogy Ilsvai Leusták és Pásztói László udvari lovagok (*aule nostre milites* – írja Erzsébet királyné), akik „*ipsis in nostra expeditione pridem in regno Russie habita existentibus*” méltatlan károkat szenvedtek, és akiket Erzsébet ezektől a hátrányos következményektől

¹⁸ Pl.: Magyarország történeti kronológiája. (Főszerk.: Benda Kálmán) 1. k. Budapest, 1981., 1382 – 1387. évek, 226–229. o., szerző Körmendy Adrienne.

¹⁹ Erről irodalom: Bottló: i. m. 10. o. 33. jegyzet

²⁰ Az időpont a hadjárat idejének „*anno ... Marie regine ... coronationis primo*” jelöléséből adódik. Mária királynő uralkodási éveit a naptári évek szerint számította, tehát az első évre az 1382. IX. 17 – XII. 31-éig terjedő időszakot, a másodikra a teljes 1383. évet, a harmadikra 1384. évet számítva és így tovább. Például 1383. I. 28-a uralkodása 2. évére esik (Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: OL DF) 286775/I. 219. o. és OL DL 6982.), 1384. III. 30-a pedig a 3.-ra (OL DF 207441. és OL DL 39241.), és ezt a gyakorlatot követi csaknem minden *privilegium*-ában. Ettől – tudtommal – csak két oklevélben tér el, mindkettő 1386. III. 26-án kelt (OL DL 7175. és 7193.). Hogy miért, nem tudom, talán a Kis Károly legyilkoltatása utáni időkben új emberek kerültek a kancelláriára, akik nem voltak tisztában a kialakult szokásokkal. Mindenesetre hamar helyreállt az előző számítás: 1386. IV. 23. az 5. évre esik (OL DL 7204.), 1386. V. 5. (OL DL 7192.) és 1386. V. 10. (OL DL 7201.) szintén. Fogságából történt szabadulása után azonban, ahogy a regina királynőből királynévá vált, jelentősen változott a rendszer: oklevelezése jelentősen megcsappant, *privilegium* kiadására pedig nyilván csak az előző évek eseményeiből okult, óvatos és áldozatkész adományosok kérésére került sor. Ebben az esetben a ravasz kancellár, Kanizsai János, vagy elmulasztotta a Zsigmond kizárólagosságára nézve sérelmes uralkodói évek kitételét (1388. X. 219.: OL DL 65 807., 1388. X. 29.: OL DL 87 585., 1388. XI. 22.: OL DL 7357., 1388. XI. 22.: OL DL 7427., 1388. XI. 30.: OL DL 87 586.), vagy pedig Zsigmond éveikhez igazodva számította Máriáéit is: 1388. VI. 22. (OL DF 254 817.) és 1388. X. 29. (OL DL 24 692) a 2. évre esik.

²¹ Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Egybegyűjté és jegyzetekkel kísérve kiadta *apsai Mihályi János*, Máramaros-Sziget, 1900. 50. nr., 83. o.

²² Középkori históriák oklevelekben (1002-1410). (A szövegeket válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta *Kristó Gyula*) Szeged, 1992. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1.), 322. o., 455. jegyzet.

²³ *Engel*: i. m., megfelelő fejezetek.

²⁴ „*nos ipsos ... in regnum nostrum Ruscie ... Transmissemus*”. *Mihályi*: i. m. 83. o.

1384. IV. 28-án Budán mentesít,²⁵ szintén ebben a hadjáratban vettek részt. Végezetül nincs kizárva, hogy Kaplai János és Dezső a Gömör megyei Simonyi és Détért birtokokat oroszországi szolgálataikkal nem 1377-ben,²⁶ hanem 1382-ben érdemelték ki,²⁷ annál is inkább, mivel a Cudar után következő vajda éppen Kaplai János volt.²⁸

Vitathatatlan, hogy a kiépített végvári rendszerek sem nyújthattak biztos oltalmat a portyázások ellen, példa rá Várad kifosztása 1474-ben. Ha viszont az 1382-es litván betörés normális körülmények közt is elkerülhetetlen, közönséges prédaszerző vállalkozás lett volna csupán, annak lehetőség szerinti elhárítása, vagy legalábbis méltó megtorlása a helyi hatalom, azaz a vajda, helyettese és várakban elhelyezett familiárisai, hadinépe kötelessége lett volna; sem szükség, sem idő nem lett volna a Kárpátok innenső oldaláról, kiváltképp az udvarból, segítséget küldeni. Itt viszont úgy tűnik, Prezkoya (ha Mihályi jól olvasta, a XIV. századi magyar pedig jól értette a nevet) és társai vígan fosztogattak, míg Drág mester és testvérei, valószínűleg Ilsvai és Pásztói, esetleg a Kaplaiak és még sokan mások le nem csaptak rájuk. Ez arra utal, hogy Cudar – felmentéséről értesülve, vagy azt be sem várva – embereivel önkényesen kiürítette „Oroszország” egy részét. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy ne lett volna – ha nem is szigorú szabályokhoz kötött, de legalább észszerű – átadási rendje a szolgálati birtoknak és váraknak, különösen egy ilyen eleve fenyegetett tartomány esetében. Ha pedig Erzsébet és Garai Miklós Cudart valóban ok nélkül, csak azért akarták volna lecsukni, hogy megmutassák „országunk–világnak, hogy most más szelek fújnak”, nyilván nem mulasztották volna el, hogy egyidejűleg biztosítsák az orosz vajdaságot. A litvánok tehát valószínűleg vajda hiányában és a határvárak: Horodlo (Lengyelország), Kremenec, Oleszko, Lopatin és Sznyatin (Ukrajna) birtokában²⁹ nyugodtan működhettek a segéderők megérkezéséig.

²⁵ OL DL 90781. „Relatio domini palatini per magistrum Akus [?].” Az oklevélben Leusták már csongrádi ispán. A hadjárat alatt Vörös János és Vörös László fia: Demeter tudtuk nélkül elperelték tőlük Kutus nevű birtokukat, majd amikor tisztjeik az iktatásnak ellenálltak, az előbbieket hatalmaskodási pert indítottak ellenük. Erzsébet minden, az üggyel kapcsolatos bírságukat elengedi, a birtokper ítéletét pedig megsemmisítve a Vörösöket bizonyításra kötelezi.

²⁶ Így Kristó: i. m. 322.o., 453. jegyzet.

²⁷ Mária adománya 1384. V. 25-ről, OL DL 71 889. Kiadásai: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. (Szerkeszti Nagy Gyula) I. k. (1234–1396) Budapest, 1887. 466–468. o. és Hazai okmánytár, VII. k. (Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső) Budapest, 1880. 417–419. o. Az oklevél szerint a Kaplaiak érdeme abban állt, „ut status ipsius regni nostri Russie, quod per quosdam nostros et regni nostri emulos tiranide turbabatur, per ipsorum fidelitatis strenuitatem et laborum eorumdem assiduitatem, iuxta nostre maiestatis votum, non sine sanguinum eorumdem et ad se pertinentium effusionibus extitit reformatus”.

²⁸ Engel: i. m., az „Oroszországi vajda”c. fejezet.

²⁹ Przemysł (Lengyelország) várának litván kézre kerülése nem valószínű. Nem csak azért, mert Dlugosz nem tud róla, hanem mert Przemysł kormányzati székhely volt (így pl. Mária királynő parancsát 1385. X. 6-án „magnifico viro domino Emerico Bubek, capitaneo regni totius Russie, vel castellano cuidam [sic!, nyilván másolási hiba] Premisliensi”, egy nappal később pedig „magnifico viro domino Emerico Bubek, vajvodé regni Russie, vel castellano eiusdem Premisliensi” intézi, OL DF 264 800. és OL DL 73 778.), így tehát Przemysł elveszte valószínűleg az egész tartomány elvesztését is jelentette volna, ami föltehetően megjelent volna a krónikás hagyományban is. Ha azonban a litvánok rá is tették kezüket, csak rövid ideig birtokolhatták, mert Mária királynő 1386. X. 6-án már „in districtu Premisliensi” tesz új adományt a Palugyaiaknak, amely birtokokról egy nappal később az „ad prefatum castrum Premis vocatum spectantibus et servientibus” kitétel olvasható (l. az e jegyzetben idézett oklevelekben). Ez utóbbi változatot mindenesetre valószínűtlennek tünteti

Azt feltenni, hogy Cudar Pétert, aki egyébként kiváló katona volt, erővel verték volna ki a várakból, képtelenség. Még a középkori litván vitézség és hadviselési módszerek előtti köteles és tényleg indokolt tisztelet – amit azért színez a tény, hogy 1352-ben Lajos királyt Belz (Ukrajna) várának falairól az ősi műszerrel, egy fabunkóval verték le³⁰ – sem teszi elképzelhetővé, hogy öt olyan várat, amiket Czarnkowski a „*castra fortissima*”, Długosz a „*castra ... insigniora*” szavakkal jellemez, ezekben a puszkapor nélküli időkben³¹ négy–öt hét alatt bevettek volna. A várak közti távolság miatt ez még két, vagy három ostromsereg alkalmazásával sem lett volna lehetséges.

Ezen kívül Cudar bűnössége mellett szól még a lengyelek állítása ellen felhozott érvek gyengesége, vagy éppen hiánya. Hóman Bálint éppenséggel semmit sem említ a hipotézisével szemben álló két lengyel krónikával kapcsolatban. Mályusz Elemér hivatkozása Cudar több évtizedes múltjára nem meggyőző, hiszen az, hogy valaki évtizedeken át nem lázad fel, mikor arra semmi oka sincs, lehetősége pedig még annyi se: természetes dolog. Cudar Pétert és fivéreit Nagy Lajos rendkívüli kegyeivel halmozta el,³² ez az állapot azonban 1381-re megszűnt. A királyt akkorra elhatalmasodó betegsége elfordította a világtól, ezzel szemben felesége, Erzsébet királyné – frusztrált, anyósától évtizedeken át elnyomott, negyvenes éveit taposó asszony – az idősebb Erzsébet királyné halálával (1380. XII. 29.) rászabadult az országra. Ő biztos nem szerette a Cudarokat, mert bár György pohárnokmesterség alóli felmentése már összefüggésben állhatott Péter árulásával, de az udvarmesteri és ajtónállómesteri tisztség összevonása, melynek során György, aki addig (legalábbis 1381. I. 25-ig) udvarmester is volt, egyik hivatalát elvesztette, még 1381-ben zajlott le.³³ Cudar Péter nyilván nehezen viselte a család háttérbe szorulását, joggal tarthatta magát az ország – legalábbis egyik – legjelesebb fiának; kevesebb joggal, de személyes sérelmét az ország sérelmének érezhette és ha – talán éppen Erzsébet miatt – huzamosabban tartózkodott a rábízott tartományban,³⁴ hű emberei elhitethették vele, hogy az elégedetlenség általános. Így tehát akár eleve arra készült, hogy a király halála után, az általa várt felfordulásban jelentős tényezőként jelenjen meg, akár saját leváltásának hírére felháborodva döntött úgy, hogy – mint Caesar a Rubicont – ő átlépi a Kárpátokat, egyik esetben sem hagyhatta embereit hátra, szétszórva „orosz” várakban. Az, hogy akart-e anyagi haszonra is szert tenni, vagy ez már csak a lengyelek – nagyon is érthető – spekulációja,

fel, hogy Kaplai János 1382. XI. 7-én már orosz vajda volt. (*Engel*: i. m., vonatkozó fejezet), de sem az ő, sem más, például Drág mester érdemei közt nem szerepel Przemysł visszafoglalása.

³⁰ *Alfons Huber*: Ludwig I. von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer. Wien, 1884. (Aus dem Archiv für österreichische Geschichte [66. Bd.] separat abgedruckt.) 14. o.

³¹ Még svájci területen is, amely pedig a tüzérséget fél évszázada kifejlesztő Itáliához jóval közelebb esett, mint Galícia, első ízben 1383 tavaszán, Burgdorf 45 napos ostromakor használtak ágyúkat. Jellemző azonban a középkori várostromoknál a támadók csekély esélyeire, hogy ez az ostrom is, amelyben pedig Glarus kivételével az Eidgenossenschaft valamennyi tagja mellett savoyai segédc csapatok is részt vettek, és ahol az ágyúkkal együtt mindenféle hajtógépet és gyújtószerkezetet is bevetettek, eredménytelen maradt. *Walter Schaufelberger*: Kriegführung und Kiegertum zur Sempacher Zeit (1385 – 1389). Heft Nr. 4 der *Schriftenreihe der Gesellschaft für militärhistorische Studienreisen*, Zürich, 1986. 15–17. o.

³² Fügedi: i. m. 42–43. o., világi tisztségeik részletesen: *Engel*: i. m., megfelelő fejezetek.

³³ *Engel*: i. m., vonatkozó fejezetek.

³⁴ Długosz szerint 1382-ben onnan tért haza.

nyitott kérdés marad, bár megválaszolása nem is túlságosan fontos. Annyi mindenesetre biztos, hogy Cudar korábbi pályája nem mutat fel olyan momentumokat, amelyek kizárnák a lengyelek igazát.

Fügedi Erik Długosz-sal szemben emelt kifogásaival kapcsolatban mindenekelőtt meg kell említeni, hogy (az egyébként nem is) „kereken száz évvel később élt lengyel történetíró” nem áll egyedül állításaival, a kortárs Czarnkowski lényegében ugyanígy számol be az eseményekről. Ami az árulásnak „a kor közlekedési viszonyai” miatti időbeli kivitelezhetetlenségét illeti, figyelembe kell venni, hogy Mária királyné váratlan, lovasbaleset okozta 1395. V. 17-i elhalálozásának híre nem egész öt nap alatt ért Ragusába.³⁵ Igaz, hogy májusban hosszabbak a napok, és a királyság legsűrűbben lakott, igen kultúralt délnyugati részén valószínűleg jóval gyorsabban lehetett közlekedni, mint a jórészt lakatlan Kárpátokban, mégis, a Nagyszombat–Przemysl távolság jóval kisebb a Buda és Ragusa közöttinél, így a hírek körülbelül ugyanannyi idő alatt kellett megérkeznie. Ha Cudar készült az árulásra, a kelleténél több ideje is lehetett a várak átadására, ha pedig az elmozdításáról esetleg csak néhány nappal később érkezett hír hatására cselekedett, még mindig bőven megtehetette azt októberig.

Cudar Péter Zsigmond melletti, Erzsébet elleni fellépését Fügedi éppúgy nem bizonyítja, mint ahogy Hóman sem tette. Pedig valami nagyon határozott, felségsértést súroló esetnek kellett volna annak lennie, ha egyszer ilyen keményen büntették. Az ugyanis, hogy csak úgy, valamiféle terrorhangulat kialakítása érdekében sújtották ilyen megalázó büntetéssel az egyik legelismertebb, legérdemdúsabb országlakost, kizárt. Az uralkodónak senkitől kétségbe nem vont joga és korlátlan lehetősége volt arra, hogy a kormányzati tisztségeket arra ruházza, akire neki tetszik. Semmiféle ürügyet sem kellett volna keresnie Erzsébetnek, ha Cudart el akarja mozdítani „Oroszország” éléről, így is éppen eleget üthetett volna rajta, minden belpolitikai kockázat nélkül. Az viszont, hogy kellő ok nélkül, bilincsbe verve, tömlöcbe vessék és birtokait oklevelestül elkobozzák, Mária királynő kissé puccszerű megkoronázása és az országban teljesen új, előzmények és támogatás nélküli nőuralom bevezetése után akkora baklövés lett volna, amit még Erzsébetről is alig, fő tanácsadójáról, Garai Miklós nádorról pedig semmiképpen sem lehet feltételezni.

Hogy Cudar Pétert miért nem fejeztették le,³⁶ nem tudom. Valószínű, hogy nem a justizmordtól féltek, talán inkább, a meglehetősen képlékeny politikai helyzetben, nem akartak irreverzibilis húzásokhoz folyamodni. Az viszont természetes, hogy miért nem fordul elő sehol Cudar hűtlenségének részletezése. Thuróczy nem foglalkozik az ügyvel, valami Zách Felicián-féle ítéletlevél – tudtommal – nem maradt fenn, talán nem is keletkezett, így a részletesebb tudósítást a korból fennmaradt egyéb írásos anyagon kellene számon kérni. Mivel az okleveleket, mint ismert, nem az utókornak írták, hanem a mindennapi jogélet eszközei voltak, már az is éppen elég csodálatos és az utókor szempontjából rendkívül szerencsés, hogy – legalábbis Közép-Európában magyar

³⁵ 1395. V. 22-én a *consilium rogatorum* a temetéshez való hozzájárulásról tárgyalt, l.: Ragusa és Magyarország összeköttetései oklevéltára. A raguzai állami, a bécsi cs. és kir. titkos és egyéb levéltárakban levő okiratokból összeállította *Gelcich József*, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Thallóczy Lajos*. Budapest, 1887. 713. o.

³⁶ Pedig rászolgált.

sajátosságként – az adománylevelek *narratio*-iban, tulajdonképpen funkciótlan elemként, az adományos érdemei viszonylagos részletességgel megörökítést nyertek.³⁷ Mária uralkodása alatt egyébként, csakúgy mint Zsigmond trónralépte után,³⁸ még az uralkodó kegyelmi ténykedéséről kiadott oklevelek is zömmel csak általánosságban említették az oklevélnyerők érdemeit, arra pedig, hogy valamely birtokügyben az egyik félnek milyen priusza volt, nem tértek ki. Így például 1384. X. 10-én Erzsébet királyné, valószínűleg Garai Miklós nádor és Alsáni Bálint pécsi püspök sugallatára,³⁹ a Cudar Péter és György által hajdan állítólag „*potentialiter et omni sine lege*” elfoglalt Sáros megyei Buják birtokot visszaadta Vitézi László fia Lőrinc feleségének, Bajori (néhai) Beke mester leányának, Erzsébetnek, kizárólag a panaszost hallgatva meg és csak az általa bemutatott oklevelek alapján. Elég csúnyán járt tehát el, de a Cudarokról egyetlen dehonesztáló kitételt sem tartalmaz az oklevél.⁴⁰ Érdekes, hogy az ítélet mellé másnap kiadott, a szepesi káptalannak címzett iktatóparancsban⁴¹ sincs szó arról, hogy az iktatás során a Cudarok ellentmondását ne vegyék figyelembe; Péter más irányú elfoglaltsága köztudott lehetett, kérdés azonban, hogy György ellentmondásával miért nem számoltak.⁴²)

Végül pedig talán, bár messze nem perdöntően, Cudar ellen szól 1385. XI. 15-i kegyelemlevelének, valamint annak az 1386. V. 24-i oklevélnek a szövegezése, melyben a királynő megígéri, hogy megvédi mindazon birtokokban, melyekről oklevelei fogsága idején a tárnoki házban kallódtak el.⁴³ A kegyelemlevélen megnevezett három *relator* nem tartozott egy pártba: Bebek György királynéi tárnokmester folyamatos hivatalviselése alapján a királynők rendületlen hívének mondható,⁴⁴ a két másik azonban, Szécsi Miklós és Csáktornyai Lackfi István, nemcsak hogy részt vettek az előző évek mozgalmaiban,⁴⁵ de Erzsébet 1384. VIII. 14-i, Zágráb városához intézett parancsában, Horváti Pál zágrábi püspökkel együtt, egyenesen a lázadás vezéreiként

³⁷ Mályusz Elemér: Királyi kancellária és krónikáírás a középkori Magyarországon, Budapest, 1973. 9–21. o.

³⁸ Mályusz: i. m. 30. o.

³⁹ Relatio: „*Relatio domini Nicolai de Gara palatini episcopo facta.*”

⁴⁰ OL DL 103 172.

⁴¹ OL DL 103 173.

⁴² Egyik testvérüket, Cudar („Baksa”) Imre volt egri püspököt az udvar eltávolította az országból. VI. Orbán pápa 1384. VIII. 27-i, Kanizsai Jánost egri püspökké kinevező bullájában említi, hogy Péter volt egri püspököt, „*licet absentem*”, „*nuper*” az imolai püspöki székre helyezte át. (*Fügedi*: i. m.: 44. o., *Pray, Georgius*: Specimen hierarchiae Hungaricae... Pars I.: De archiepiscopatu Strigoniensi et eius suffraganeis. Posenii et Cassoviae, 1776. 209.o. és OL DL 798.) Gams (*P. Pius Bonifacius Gams*: Series episcoporum ecclesiae catholicae... I. Ratisbonae, 1873. 702. o.) és Eubel (*Eubel, Conradus*: Hierarchia catholica medii aevi ...I. Monasterii, 1898. 295. o.) nem tudnak Cudar Imre imolai püspökségéről, de más imolai püspököt 1386. V. 28-ig, Cudar Imre erdélyi püspöki kinevezéséig (*Eubel*: i. m.:520. o.) ők sem ismernek. 1384. VII. 18-án már az egri püspökség javainak *tutorai* említettnek, OL DF 228 500.

⁴³ II. és III. függelék.

⁴⁴ Engel :i. m., megfelelő fejezet.

⁴⁵ Ezekről Erzsébet 1385. X. 12-én, Cillei Hermannak és Vilmosnak adott oklevelében: „*dum pridem inter nostros barones fervens seditio nostra regna turbabat*”. (OL DF 288 302. és 287 073., a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött egyetlen példányról két külön jelzet alatt készített két külön felvétel: az előbbi a jobbik.)

tűnnek fel.⁴⁶ Ez utóbbiaknak Cudar érdekében tett közbenjárását persze nem lehet elvbarátsággal magyarázni, nekik ugyanis, függetlenül a Cudar Péterrel kapcsolatos véleményüktől, érdekük volt, hogy a pillanatnyilag sarokba szorított királynő aktív halálos ellenségeinek számát eggyel szaporítsák. Bebek György szerepe a *relatio*-nál alighanem a hitelesség garantálása lehetett. Ahhoz képest tehát, hogy a kegyelmet kijáró hű bárók közt legalább két hétpróbás lázadó is volt, ha Cudar bebörtönzése korábban valóban csak mondvacsinált okok alapján következett volna be, az ember elvárna, ha nem is bocsánatkérést, de legalább valami szép körülírást rossz tanácsokról, a szerencse forgandóságáról, vagy valami egyébről.⁴⁷ Ilyen azonban nincs: míg testvéreinek, akiket korábban szintén megfosztottak birtokjogaiktól,⁴⁸ érdemeit elismerik,⁴⁹ Cudar Péter esetében csak a királynők szívében lakozó könyörületességet említik a kegyelem kiváltó okaként.

I.

Nos, Elizabeth, Dei gratia regina Hungarie, Polonie, Dalmatie etc., memorie commendantes tenore presentium significamus quibus expedit universis, quod magistri Draag et Iohannes, filii quondam Zaz woywode, comites Zathmariensis et Maramorosiensis comitatum in suis et Balk, fratris ipsorum uterini, similiter comitis dictorum comitatum personis, ad nostre serenitatis venientes presentiam propositis eorum fidelitatis et fidelium servitiorum laudedignis et preclaris meritis, quibus iidem primitus olim serenissimo principi, domino Lodovico regi Hungarie etc., consorti nostro carissimo felicitis recordationis, et demum nobis in cunctis nostris et regni nostri negotiis, prosperis utputa et adversis, cum sumpme fidelitatis studio laudabiliter studuerunt complacere, quasdam possessiones regales et nostras, videlicet Beltuk, Hyrip, Erdeud, Erdeudzada vocatas in dicto comitatu Zathmariensi habitas et existentes, a nobis ipsis dari et perpetuo conferrari postularunt. Nos igitur consideratis premissis fidelitatis et fidelium servitiorum preclaris meritis ipsorum Draag et Iohannis, necnon Balk woywode, fratris ipsorum, quibus iidem, presertim dictus Draag preteritis suis fratribus, in tuitione et defensione regni nostri Russcye, quod per insultus Lithvanorum, fidei orthodoxe inimicorum et nostre maiestatis emulorum specialium, creberimos (sic!) anno serenissime principis, domine Marie regine dictorum regnorum, nate nostre carissime,

⁴⁶ „*tamquam perversi dolositate rebelles*” lázitanak levelek és hírnökök útján, ezért a királyné megparancsolja személyük és javaik letartóztatását. (Johannes Bapt. Tkalčić: Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae... Vol. II. Zagrabiae, 1894. 304. o., és OL DF 230 639.)

⁴⁷ Nagyon alkalmasan lehetett volna például az ördögre kenni az ügyet, úgy valahogy, mint ahogy a turini békében a velencei háborút: „*Verumtamen serpentis antiqui perfidia in humani generis iniquitates venena traffundens ipsius diris conatibus portu salutis perperam interdicto a semite tranquillitatis et fidei repellere nequam non desinit incessanter, non permittens illos quiescere, qui solent esse voluntatum unanimes solo momento firma stabilitate conformes.*” (Wenzel Gusztáv: A turini békekötés, 1381. In: Magyar Történelmi Tár, 11. k. Pesten, 1862. 9. o.)

⁴⁸ III. sz. függelék.

⁴⁹ II. sz. függelék.

coronationis primo plerumque turbabatur, ubi idem Draag debitum sue fidelitatis ostendens regio sacro dyademati ac nobis tam laudabiliter tamque fideliter studuit complacere, et habitis mutuis congressibus Deo sibi suffragante vexillum eorundem Lithvanorum cum quodam eorum capitaneo nostre specietenus apportare et presentare curavit maiestati, ubi idem Draag superatis ipsis Lithvanis in faciem eidusdem pro augmento honoris nostri gravia vulnera cunctis speciem eius intuetibus (sic!) nota a dictis Lithvanis in se recipere minime formidavit, ratione quorum et aliorum suorum necnon eorundem fratrum suorum servitiorum, licet ipsi a nobis multo maiora antidotum premia mererentur, ut tam voto ipsorum aliquantisper in hac parte gratiose respondere videamur, prefatas villas seu possessiones regales Beltuk, Hiryp, Erdeud, Erdeudzada vocatas in dicto comitatu Maromorosensi apud manus nostras habitas ab manibus nostris sequestratas nostreque collationi iuste et legitime spectantes eisdem magistris Draag, Iohanni et Balk woyvode, fratri ipsorum, et per eos heredibus eorum heredumque ipsorum successoribus et posteritatibus, simulcum tributis in ipsis villis Erdeud, Erdeudzada exigere consuetis, necnon silvis, terris cultis et incultis, partibus, fenilibus, aquis, aquarum decursibus, et generaliter omnibus suis utilitatibus et pertinentiis universis quovis nomine vocatis in superficiebus earundem existentibus, super ipsarum veris et antiquis metis seu limitibus, quibus hactenus per populos et hospites de dictis villis nomine nostre maiestatis possesse fuerunt et habite, n[ove] nostre donationis titulo, ex consensu et benivolentia (sic!) eiusdem domine Marie regine prelatorumque et baronum nostrorum exinde prehabito consilio, dedimus, donavimus et contulimus, ymmo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendas, tenendas pariter et habendas, sine tamen preiudicio iuris alieni. Presentes etiam in formam regii vel nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis fuerint reportate. Datum Bude, tertio die festi beati Mychaelis archangeli, anno Domini Mo CCCmo octuagesimo quinto (1385. X. 1.).

Szöveg alatt Erzsébet királyné keresztben szétkent, viaszba nyomott, szalaggal megerősített gyűrűspecstje. Alatta relatios jegyzet: „*Relatio ...i ...alatini.*” (Nyilván Szécsi Miklós.) OL DF 285 686. (Szt. Adalbert Társ. levéltára, Nagyszombat 152-153.). Ugyanezt az oklevelet kiadta Mária királynő is, nem átírásban, hanem az intulatio és a megfelelő formulák értelem szerinti kicserélésével, eredetiben, Buda, 1386. II. 16. (f. VI. ante dom. Septuagesima) dátummal, OL DF 285 679. (Szt. Adalbert Társ. levéltára, Nagyszombat 151-156.). Ez utóbbi igen rossz állapotú, szakadt, foltos.

II.

Nos, Maria, Dei gratia regina Hungarie, Dalmatie, Croatie etc., memorie commendamus per presentes, quod sicut nos hoc in acie nostre mentis revollventes (sic!) deliberato animo considerantes, ut mansuetudo, pietas, misericordia et benignitas regum et principum cordibus iugiter debent insidere, hinc, nonminus votiva unanimi et humilima (sic!) supplicatione ac intercessibili petitione fidelium prelatorum, baronum et regni nostri procerum pro Petro Zudar, olym Sclavonie bano, erga nostram maiestatem

interveniente, recensitis etiam fidelium obsequiorum meritis fratrum et consanguineorum eiusdem, quibus iidem nobis et sacre corone nostre regie ac toti regno nostro studuerunt conplacere, capiti et universis possessionibus ac possessionariis iuribus ipsius Petri Zudar condam bani inter ambitum regni nostri ubivis et in quibusvis comitatibus eiusdem regni nostri existentibus, in quarum ipse pacifico dominio prefuisset, de consensu et beneplacita voluntate serenissime principis domine Elizabeth, premissa Dei gratia regine Hungarie etc., genitricis nostre karissime (sic!), predictorumque prelatorum, baronum et regni nostri procerum consilio prematuro super hiis factis omnibus, in quibus contra nos et honorem nostre celsitudinis aliquatenus excessisset, de nostre regie benignitatis clementia, que cunctis eam postulantibus esse solet benigna, ex certa nostre maiestatis scientia specialem gratiam et misericordiam duximus faciendam harum nostrarum testimonio litterarum. Datum Bude, tertio die festi beati Briccii confessoris, anno Domini millesimo CCCmo LXXXmo quinto (1385. XI. 15.).

Hártyán, hátán Mária királynő nem záró, teljesen lepergett viaszú nagypecsétje (kettőspecsétjének mellő lapja) és a hajdani pecsét – a megszokottól eltérő, a szöveget kívül hagyó összehajtasból származó – szépen kivehető, tükörképű lenyomata. Relatio az első oldalon, jobb felül: „*Relatio dominorum Nicolai de Zeech palatini, Stephani wayvode, Georgii Bubek.*” Érdekes, hogy a hajdani pecsét helyén, természetesen egykorú írással, de rosszul a relatio: „*Relatio dominorum Nicolai de Cheech, Stephani et Georgii Bubek.*” OL DL 7165 (NRA 1543-26.). Foltos, helyenként csak ibolyántúli fény mellett olvasható.

III.

Nos, Maria, Dei gratia regina Hungarie, Dalmatie, Croatie etc., memorie commendantes tenore presentium significamus quibus expedit universis, quod quamvis nos ac serenissima princeps, domina Elyzabeth, eadem Dei gratia regina Hungarie, genitrix nostra preamanda, pridem contra virum magnificum, dominum Petrum Zudar banum, animum habentes motivum eundem nostris vinculis mancipando nedum ipsum, verum etiam reverendum in Christo patrem, dominum Emericum episcopum, ac Iohannem prepositum Albensem necnon magistros Georgium et Stephanum, fratres ipsius uterinos, iuribus ipsorum possessionariis privari, universa etiam litteralia ipsorum instrumenta super eisdem iuribus possessionariis confecta regestratim ad domum nostram tavarnicalem reponi fecerimus; tandemque ex solita pietatis clementia, que cordibus reginalibus iugiter debet insedere, eundem dominum Petrum Zudar de huiusmodi liberantes captivitate, prout ipsum sic et dictos fratres suos, in sinum pristine nostre gratie et dilectionis ad instar aliorum fidelium nostrorum regnicolarum duxerimus aggregandos, adeo, quod etiam dicta iura eorum possessionaria in regnis nostris ubilibet habita simulcum litteralibus eorundem instumentis ipsis pristino modo reintegrarentur quo ad plenum. Tamen quia quedam ex iamdictis eorum litteralibus instrumentis in facto possessionum ipsorum Kuryma, alio nomine Dubynna, Raduma, Strachyna, Mokovicha et Palwagasa vocatarum et pertinentiarum earundem emanata ex

serie ipsius registri nostri in annotata domo nostra tavarnicali ex negligenti conservatione deperdita et alienata fore verissimiliter agnovimus, ideo nos nolentes ex hoc ipsos dominum Petrum Zudar et fratres suos huiusmodi iuribus eorum legitimis destitui, unacum eadem serenissima principe, domina Elyzabeth, genitrice nostra karissima (sic!) prelatisque et baronibus nostris salubriter deliberando eisdem domino Petro Zudar et fratribus suis ex certa nostre maiestatis scientia nostro et successorum nostrorum regum Hungarie nominibus promittimus et pullicemur (sic!), quod a modo inantea ipsos eorundemque domini Petri Zudar ac magistrorum Georgii et Stephani heredes et successores universos ab omnibus ipsos ratione detentionis et conservationis dictarum possessionum Kurima, alionomine Dubynna, Radama, Strachyna, Makovicha et Palwagasa vocatarum et pertinentiarum earundem processu temporum in iudicio vel extra iudicium impedire et dampnificare volentibus ubique expedire, imo ipsos in dominio ipsarum possessionum et pertinentiarum earundem perpetuis temporibus manutenere volumus et conservare harum nostrarum testimonio litterarum, quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate. Datum Bude, feria quinta proxima ante festum beati Urbani pape anno Domini millesimo CCCmo LXXXo sexto (1386. V. 24.).

Átírva Ilsvai Lesták nádor és Fejér megyei ispán 1393. IV. 7-i oklevelében, OL DL 7208. (NRA 1543-32.). Cudar Péter okleveleinek fogsága alatti őrizetéhez v. ö.: *Hajnik*: i. m. az idézett helyeken és *Olexik Ferenc*: Középkori levéltártörténeti adatok. *Levéltári Közlemények*, XIII. (1935) nr. 3., 268. o., az OL DL 6713 alapján.